

КІЛЬКІСНО-ІМЕННІ СЛОВСПОЛУЧЕННЯ У МОВІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Згідно з Державним стандартом початкової загальної освіти всебічний розвиток та виховання особистості через формування в учнів мовленнєвих умінь і навичок, оволодіння мовним етикетом є одним із головних завдань початкової освіти.

У державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів початкової школи зазначено, що розвиток мовлення “має набути статусу провідного принципу навчання рідної мови” (Державний стандарт початкової загальної освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 р. № 1717. – м. Київ. – С. 31).

Отже, комунікативна лінія у структурі Державного стандарту, відповідно до мети і завдання освітньої галузі, висувається на перший план, є “основною змістовою лінією мовної освіти у початковій ланці загальноосвітньої школи” (Державний стандарт... – С. 29). Запровадження в освіту цієї змістової лінії – обов’язок учителя початкової школи. Саме від компетентності вчителя початкових класів, дотримання ним норм етикету в спілкуванні значною мірою залежить гармонійний розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності учня, загальний розвиток особистості. Мова формує людину, і турбота про екологію мовного середовища є показником самосвідомості, розвитку культури, інтелекту.

Комунікативна змістова лінія освіти у Державному стандарті тісно переплітається з лінгвістичною, діяльнісною, лінгвоукраїнознавчою лініями, які лише у єдності здатні забезпечити початковий рівень комунікативних умінь та знань з мови, етнопольтури українців, а також формування інтелектуально розвиненої особистості, громадянина України.

Комунікативно спрямоване навчання української мови ґрунтується на національній специфіці української мови, особливостях фонетики, орфоєпії, словотвору, слововживання, побудови словосполучень тощо.

Таким чином, у світлі вимог Державного стандарту до національної освіти і підготовки вчителя початкової школи залишається актуальним питання мовленнєвої культури вчителя початкових класів, і, зокрема, володіння ним словником математичного слововживання, особливостями синтаксичного зв’язку числівників.

Уживання числівників, числових назв у зв’язному мовленні викликає у студентів факультету початкового навчання певні труднощі. Значною мірою це обумовлено недостатнім висвітленням даного питання у підручниках та посібниках з української мови. У зв’язку з цим виникає необхідність розглянути особливості побудови в українській мові кількісно-іменних словосполучень.

Зважаючи на норми української мови, під час вивчення числівника як частини мови на факультеті початкового навчання треба звернути особливу увагу студентів на вживання збірних числівників та синтаксичні зв’язки кількісних числівників.

Склад кількісно-збірних числівників в українській мові, порівняно з російською, ширший. Літературними формами в російській мові вважаються числівники від “двое” до “десятеро” та числівники “оба”, “обе”. В українській мові до збірних належать такі числівники, як *двоє, троє, четверо – десятеро, одинадцятєро – двадцятєро і тридцятєро*, а також числівники *обидва, обидві, обоє*.

Збірні числівники вживаються як синоніми власне кількісних при іменниках - назвах осіб чоловічої статі (четверо учнів, п’ятєро вчителів) і не поєднуються із назвами осіб жіночої статі (вчителька, студентка) та назвами неживих предметів чоловічого або жіночого роду (інститут, країна, олівець, пісня). Вільно сполучаються збірні числівники з іменниками *вівці, гуси, коні, кури* і под., що мають відтінок збірності (двана-

дцятєро овець, вoсьмєро гусєй). При назвах неїстот збірні числівники вживаються лише тоді, коли ці назви є іменниками середнього роду (трєє відєр, дєсятєро яблук, двєє імен) або належать до іменників, що означають парні предмети і мають лише форму множини (дєсятєро ножиць, трєє окулярів).

Тільки збірні числівники (паралельні синонімічні конструкції з власне кількісними числівниками відсутні) сполучаються з іменником *люди* (трєє незнайомих людей), з іменниками, які означають парні предмети, та з іменниками середнього роду, що є назвами істот (IV відміна), якщо ці предмети та істоти взяті в кількості *два, три* або *чотири* (двоє воріт, трєє малєт, чєтвєро хлоп'ят).

Числівник *обоє* має з іменниками такі ж граматичні зв'язки, як і числівник *двоє* (обоє спортсменів, обоє зайченят), а числівник *обидва* (*обидві*) – як числівник *два* (*дві*): обидва шофєри, обидві дівчини, обидва господарства, обидві дошки.

Закріпити практично викладений вище матеріал допоможе вправа на зразок:

Запишіть цифри словами – збірними числівниками (де це можливо), поставивши у потрібній відмінковій формі іменники.

2 (дєнь, кімната, вікно, ручка, дівчина, ножиці), 3 (звук, троянда, село, дєрє), 4 (дощ, злива, око, ясла), 5 (дуб, тополя, яблуко, жнива), 6 (дєнь, ріка, ведмежа, ворота), 10 (дзвінок, жінка, лоша, сани), 30 (рік, хвилина, маля, граблі).

Під час розгляду синтаксичних зв'язків кількісних числівників варто акцентувати увагу студентів на поєднання з іменниками дробових числівників, уживання та наголошування іменників з числівниками *два, три, чотири*, узгодження присудків з підметами, вираженими кількісно-іменними словосполученнями.

З кількісно-дробовими числівниками іменники вживаються у формі родового відмінка однини (одна п'ята кілометра, сім дєсятєх цєнтнєра, двєм дєсятєм гєктєра), тобто відмінкова форма іменника визначається словом частина, яке у числовому звороті пропускається: одна п'ята (частина) кілометра. Такі ж зв'язки з іменниками мають і мішані числові назви: одна ціла і п'ять дєсятєх гєктєра, тридцять вісім цілих і чотири сотєх процєнта. У мішаних числових назвах звичайний власне кількісний і дробовий числівники поєднуються між собою за допомогою сполучника і (два і чотири п'ятих аркуша).

Якщо до складу комбінованої числової назви входять слова *половина, чвєрть*, то відмінкова форма іменника залежить від форми цілого числа: вісім із половиною гдин, п'ять із чвєртю дїб.

Невідмінювані числівники *півтора, півтори* сполучаються з іменниками у формі родового відмінка однини, а числівник *півтораєта* - з іменниками у родовому відмінку множини (*півтора кілограма, півтори доби, півтораєта гривєнь*). У давальному, орудному і місцевому відмінках іменник при цих числівниках набуває форми відповідних відмінків множини, тоді як числівники залишаються незмінними (*півтора гєктєрам, півтора гєктєрами, на півтора гєктєрах; півтораєта гривнєям, півтораєта гривнєями, у півтораєта гривнєях*).

При власне кількісних числівниках *два, три, чотири* іменники з суфіксом *-ин-*, який зникає у формах множини (громадянин, киянин, росіянин), та іменник чоловік у значенні лічильного слова вживаються у формах родового відмінка однини: два громадянина, три киянина, чотири подорожанина, три чоловіка (особи). (1. Сучасна українська мова. О.Д.Пономарів, В.В.Різун, Л.Ю.Шевченко та ін. – К., 1991. – С. 223.

2. Сучасна укр. літ. мова. Морфологія / За заг. ред. акад. АН УРСР І.К.Білодіда. – К., 1969. – С. 252. 3. Пономарів Олександр. Культура слова. Мовностилістичні поради. – К., 1999. – С. 163-164).

Інші іменники з числівниками *два, три, чотири* поєднуються у формі називного відмінка множини з наголосом родового однини (При числівниках *два, дві, три, чотири* в давній українській мові вживались іменники у формі двоїни. Наголос колишньої двоїни вони здебільшого й зберегли). Пор.:

- батьки – два батьки;
- дуби – три дуби;
- товариші – чотири товариші.

Кількісно-іменні словосполучення в ролі підмета можуть мати при собі присудки у формі однини і множини. Напр., нормативними в українській мові є вислови: 10 студентів прийшло, 10 студентів прийшли. Форма однини присудка рекомендується, якщо він передує групі підмета (висіло дві картини), якщо перед кількісно-іменним словосполученням стоять слова всього, лише, тільки (Лише п'ять лебедів плавало в озері) або дія носить пасивний характер (Кілька ніг протупотіло).

Присудок вживається тільки в однині, коли підметом є числівник з іменником років (Сім років минуло) чи словосполучення зі складеним числівником, що закінчується на один (двадцять один учень виконав завдання).

Форму множини присудок здебільшого має тоді, коли виражається зворотним дієсловом (15 дівчат зібралися в дорогу) або до складу підмета входять числівники два, три, чотири (три студенти підтримали пропозицію...).

Для закріплення розглянутого теоретичного матеріалу можна запропонувати студентам такі вправи:

1. Розкрийте дужки, запишіть числа словами; обґрунтуйте зв'язок числівників з іменниками.

1,5 (мільйон гривень), 9,5 (година), $2\frac{2}{3}$ (гектар), 21,2 (метр), 77,6 (відсоток), $\frac{3}{7}$ (товар), 5,03 (приріст), 0,6 (кілометр), 2,75 (присутні), $\frac{1}{3}$ (канікули), $8\frac{1}{2}$ (кілограм), $1\frac{1}{2}$ (декада), $3\frac{1}{4}$ (дистанція).

2. Запишіть іменники у потрібній відмінковій формі з числівниками два, три, чотири; поставте в іменниках наголоси.

Селянин, син, міщанин, чоловік, подолянин, брат, заєць, луг, голуб.

3. Поєднайте числівники півтора, півтори, півтораєста з відповідними їм іменниками.

Літр, година, зернина, яблуко, рік, хлопець, сантиметр, ящик, квартира.

4. Аргументуйте нормативність форм присудків у нижчеподаних реченнях.

1. Три явори з-під грому нахилились низько (А.Малишко). 2. Два півники горох молотили (Н.тв.). 3. Двоє їх сидить, забарикадувавшись, в порожній аудиторії істфаку (О.Гончар). 4. Ранком двоє ми йшли по лузі, де хлюпоче Сула в береги (В.Симоненко). 5. Два брати через дорогу живуть, один одного не бачать (Заг.). 6. Дванадцять братів один за одним ходять, один одного не бачать (Заг.). 7. Семеро соколят на одній гілці сидять (Заг.). 8. Декілька парубків зазирали пильно у вікно (С.Васильченко). 9. Декілька коней під сідлами вертілося ще в руках ординарців... (П.Панч.). 10. Кілька парубків скочило до танцю... (М.Коцюбинський). 11. Сто тисяч коней жально заіржало (Д.Павличко).

Вищеподані методичні рекомендації щодо опрацювання кількісно-іменних словосполучень, відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти, відображають комунікативну змістову лінію національної освіти, сприяють розвитку мовленнєвої культури майбутнього вчителя початкової школи, що, у свою чергу, є запорукою комунікативних умінь та знань учнів початкових класів.